

Makalenin Geliş Tarihi: 21.01.2021

1. Hakemin Rapor Tarihi: 01.02.2021

2. Hakemin Rapor Tarihi: 15.02.2021

3. Hakemin Rapor Tarihi: 25.02.2021

Kabul Tarihi: 28.02.2021

## IV. MURAD'IN TORUNU FATMA HANIM SULTAN'A AİT BİR VAKFİYE

(Araştırma Makalesi)

Ahmet ATEŞYÜREK<sup>(\*)</sup>

### Öz

Vakıf toplum hayatımızda yardımlaşmanın en güzel örneklerini sunan bir müessesedir. Osmanlı toplum hayatında da eğitimden sağlığa, barınmadan istihdama kadar birçok alanda vakıflar öncü rol oynamıştır. Tutulan kayıtlar da işin içine girdiğinde, vakıflar geçmişten günümüze bilgiler aktaran değerli kaynaklara dönüşmektedir. Bu kayıtların tutulduğu vakfiyeler, bize Osmanlı toplumunu tanımamızı sağlayacak bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler arasında vakıf kurucularının kimlikleri de yer almaktadır. Osmanlı döneminde toplumsal sınıfına ve cinsiyete bakılmaksızın herkes vakıf kurabiliyordu. Vakıflarda kadınlar hem yönetici olarak çalışabilmekte hem de bu hayır kurumlarında muallimelik gibi görevler alabilmekteydi. Kadınlar vakıf kurucusunun talebi olması durumunda mütevellî de olabilmekteydi. Vakıf kurucusu kadınlar arasında padişah eşleri ve kızları önemli bir yer tutmaktadır. Hanedan üyeleri sahip oldukları geniş imkânları sosyal, kültürel, eğitim gibi birbirinden farklı alanlarda ihtiyaç sahibi insanların istifadesine sunmuşlardır. Bu makalenin amacı IV. Murad'ın torunu Fatma Hanım Sultan'a ait vakfiyelerin mahiyetidir. Fatma Hanım Sultan'ın hayatına dair malumat kısıtlıdır. Vakfiyelerdeki bilgilerden Fatma Hanım Sultan'ın annesi İsmihan Sultan'ın ömrü vefa etmediği için tamamlayamadığı vakıf işlerini üstlendiği anlaşılmaktadır. Vakfedilenler arasında fakir kırk öğrencinin okutulduğu bir mektep bulunmaktadır. Vakfiyede mektebin, mektep görevlilerinin ve talebelerin ihtiyaçlarının nakdî ve aynı olarak karşılanmasına yönelik ayrıntılı hizmet şartları yer almaktadır. Ayrıca çok sayıda insana gelir sağlayacak hizmet şartlarının koşulduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiler ışığında, hanedan üyesi kadınların toplumda eğitimden ekonomiye birçok alanda aktif oldukları ve devlet-toplum buluşmasında ciddi bir rol üstlendikleri bir kez daha görülmüş olmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Tarih, Vakıf, Vakfiye, Osmanlı Devleti, Fatma Hanım Sultan.

<sup>\*)</sup> Dr. Öğretmen, MEB, (e-posta: atesyurek77@gmail.com).  
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9436-0725>

### ***The Waqfiya of Fatma Hanım Sultan daughter of Melek Ahmed Pasha***

#### ***Abstract***

*The foundation is an institution that offers the best examples of cooperation in our social life. Foundations played a pioneering role in Ottoman social life in many areas from education to health, from shelter to employment. Foundations turn into valuable resources that convey information from the past to the present when the records kept are also involved. The waqfiyas in which these records are kept provide us with information that will enable us to get to know the Ottoman society. This information includes the identities of foundation founders. In the Ottoman period, anyone could establish a foundation regardless of social class and gender. In foundations, women could both work as managers and take positions such as teacher and mullah in these charities. Women could also become trustees at the request of the founder of the foundation. The wives and daughters of the sultans have an important place among the founding women of the foundation. The members of the dynasty offered their wide range of opportunities to the use of people in need in different fields such as social, cultural and education. The purpose of this article is the nature of the waqfiyas of Fatma Hanım Sultan, the granddaughter of IV. Murad. Information about Fatma Hanım Sultan's life is limited. From the information in the waqfiya, it is understood that Fatma Hanım Sultan's mother İsmihan Sultan has undertaken the foundation works that she could not complete because her life did not pass. Among those who are endowed, there is a school where forty poor students are taught. The waqfiyas includes detailed service terms for meeting the needs of the school, school officials and students in cash and in kind. In addition, it is understood that service conditions that will provide income for a large number of people are stipulated. In the light of this information, it is seen once again that women members of the dynasty are active in many areas from education to economy and play a serious role in the state-society meeting.*

**Keywords:** *History, Foundation, Waqfiya, Ottoman Empire, Fatma Hanım Sultan.*

#### **Giriş**

Vakıf, bir mülkün belirli amaç veya hizmetleri kıyamete kadar yerine getirmesi kaydıyla tescil ettirilmesidir (Pakalın, 1972). Vakfın özünde kişinin insanlığa olan kişisel sorumluluğu, iyilik, yardımlaşma/dayanışma duygusu gibi değerler bulunmaktadır. 8. Yüzyıldan itibaren kişisel sınırları aşarak kurumsallaşan vakıf, İslam dünyasındaki sosyo-kültürel yapının gereklerine göre şekillenerek hayatın birçok alanında etkili olmuştur (Yediyıldız, 2012). Osmanlı döneminde de vakıf toplumun geleceği ve refahı adına en güvenilir bir kurum olarak görev üstlenmiştir. Bu dönemde vakıf müessesesi bayındırlık, eğitim, sağlık, ulaşım ve insanın medenileşme yolculuğunda onu yukarı taşıyacak başka alanlarda kurucu ve ilerleyici bir unsur işlevi görmüştür. Vakfın varlık bulmasındaki ilk aşama vakıf kurucusu tarafından verilecek hizmetin şekli ve kapsamının belirlenmesidir. Daha sonra bu doğrultuda hazırlanan bir plan dâhilinde vakfın tescili gerçekleştirilmekte-

dir. Bu, kurulacak vakfın idaresinin ve harcamaların nereye ne miktarda olacağı, bu harcamaların hangi gelirlerle karşılanacağı, çalışanların nitelik ve sayıları, bunlara verilecek maaşın miktarı, hizmetin kapsamı ve kimlere yönelik olduğu gibi konuların vakıf kurucusu tarafından ayrıntılı biçimde belirlendiği belge olan vakfiyenin mahkeme huzurunda kayda alınmasıdır (Kunter, 1938; Özgüdenli, 2012). Yukarıdaki bilgilerin dışında, yine vakfiyelerden yola çıkarak, vakıf kurucuların dini, cinsiyeti sosyal statüleri gibi bilgilere de ulaşılabilmektedir. Vakfiyeler hukuki açıdan değer taşımaları dışında başka değerleri de üzerlerinde taşımaktadırlar. Özellikle tartışmalı konulardan biri olan Osmanlı kadının malını istediği gibi tasarruf edebildiğini göstergesi olan vakıflarda aynı zamanda kadınlar hem yönetici olarak çalışabilmekte hem de bu hayır kurumlarında muallimelik gibi görevler alabilmekteydi. Kadınlar vakıf kurucusunun talebi olması durumunda mütevellî de olabilmekteydi (Okudan, 2011). Bu veriler tarihin belli bir kesitini bütüncül bir bakış açısıyla görme konusunda yardımcı olan bulgular içermektedir.

Vakfiyelerde ayrıntılarına vâkıf olunduğu üzere, vakıflar geçmişte toplumun farklı kesimlerini bir noktada buluşturma işlevi gören müesseseler olmuştur. Osmanlı döneminde padişah eşleri, kızları ve torunları tarafından vakıf devletle milleti yaklaştıran bir araç olarak kullanılmıştır. Bu sayede, sahip oldukları geniş imkânlar sosyal, kültürel, eğitim gibi birbirinden farklı alanlarda ihtiyaç sahibi insanların istifadesine sunulmuştur.

Osmanlı dönemi hanedan mensubu vakıf kurucusu kadınlara yönelik farklı çalışmalar yapılmıştır (Duran, 1990; Alpgüvenç, 2010; Pazan, 2007; Öztürk, 1995; Türker, 2019; Başol & Çam, 2010; Maçal, 2011; Sabırlı, 2012; Akarçeşme, 2014; Pantık, 2014; İlhanlı, 2018; Hançer, 2017). Bu çalışmada IV. Murad'ın torunu ve Melek Ahmed Paşa'nın kızı Fatma Hanım Sultan'ın vakfiyesi konu edinilecektir. Bildiğimiz kadarıyla Fatma Hanım Sultan'a dair sadece vefatının ardından hazineye devredilecek muhallefatinin tespit ve zaptını içeren Özer Küpeli'nin "IV. Murad'ın Torunu Fatma Hanım Sultan'ın Muhallefatı" isimli bir çalışması bulunmaktadır. Oysa Fatma Hanım Sultan yukarıda ifade edildiği üzere vakıf kurucusu ve yöneticisi olan bir şahsiyettir. Bu bağlamda çalışmamızda VGM Arşivi'nde 573 nolu defterde kayıtlı H.1128 (M.1716) tarihli ve H.1138 (M.1726) tarihli zeyl vakfiyeler incelenecektir.

### **Araştırma Etiği**

"IV. Murad'ın Torunu Fatma Hanım Sultan'a Ait Bir Vakfiye" adlı bu çalışma yaygın ve araştırma etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışmada akademik araştırma ilke ve kurallarına bağlı kalmıştır.

### **1. Fatma Hanım Sultan'ın Kimliği**

Fatma Hanım Sultan, IV. Murad'ın kızı olan İsmihan Kaya Sultan ve Melek Ahmed Paşa'nın kızlarıdır. Kaya Sultan 1632 yılında doğmuştur. Babası IV. Murad'ın kızını aynı zamanda arkadaşı olan Silahdar Mustafa Paşa ile evlendirmek istediği ancak veziriazam

Kara Mustafa Paşa'nın buna mani olduğu ifade edilmektedir. Kaya Sultan 13 veya 14 yaşında iken Melek Ahmed Paşa ile evlenmiştir. Evliya Çelebi evliliklerinin ilk yıllarında Kaya Sultan'ın eşinden uzak durduğunu ancak daha sonra mutlu bir ilişkileri olduğundan bahsetmektedir (Evliya Çelebi, 1900). Evliliklerinden dünyaya gelen ilk çocukları Afife Hanım Sultan'dır. Ancak o 1064 (1653-1654) yılında 4-5 yaşlarında iken vefat etmiştir. Kaya Sultan'ın ikinci hamileliği yedinci ayında düşükle sonuçlanmıştır. Üçüncü çocukları olan Fatma Hanım Sultan ise 22 Cemaziyelevvel 1069 (15 Şubat 1659) yılında Eyüp'teki yalıda dünyaya gelmiştir. Doğum esnasında ebelerin yanlış müdahalesi sonucu Kaya Sultan'ın bir müddet sonra vefat ettiği ifade edilmektedir. Haziresi, incelediğimiz vakfiyede de ifade edildiği üzere, Ayasofya'da Sultan I. Mustafa (öl. 1639) türbesindedir (Ulusoy, 2011).

Fatma Sultan'ın babası Melek Ahmed Paşa Şam, Erzurum valiliği, kubbe vezirliği gibi önemli görevler üstlenmiş bir devlet adamı idi. Kaya Sultan'la evliliğinin ardından Diyarbakır beylerbeyliği, Anadolu beylerbeyliği, vezîriâzamlık, Özü beylerbeyliği, Rumeli beylerbeyliği, ikinci vezirlik, sadâret kaymakamlığı, Van beylerbeyliği gibi görevlere atanmıştır. Eşinin vefatından yirmi gün sonra Bosna valiliği görevine getirilmiştir. Kızı Fatma Sultan'ı vezîriâzam olan Köprülü Mehmed Paşa'ya emanet ederek İstanbul'dan ayrılan Melek Ahmed Paşa (Evliya Çelebi, 1900), bir yıl sonra 1660 yılında Rumeli beylerbeyi olarak atanmıştır. İki yıl kadar sonra ikinci kubbe vezirliği görevini yürütürken 17 Muharrem 1073 (1 Eylül 1662) tarihinde veba hastalığından vefat etmiştir (Sarıcaoğlu, 2004).

Evliya Çelebi'ye göre, Melek Ahmed Paşa vefat etmeden önce kızı Fatma Hanım Sultan'a on bin altın miras bırakmıştır (Evliya Çelebi, 1900). Bunun dışında, onun hayatına dair neredeyse hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Eldeki tek malumat, kendisinin 1140/1727-1728 yılında validesinden miras kalan yalıda vefat ettiği ve Aziz Mahmud Hüdâyi Âsitanesinde defnedildiği şeklindedir (Haskan, 2011; Küpeli, 2016).

## 2. Vakıf Kayıtlarının Mahiyeti

Fatma Hanım Sultân Vakfiyesi 7 Şaban 1128 (27 Temmuz 1716) tarihinde düzenlenmiştir. Vakfiyenin giriş kısmı Allah'a hamd-ü senâ ile başlamaktadır. Kısaca, yapılan her iyiliğin karşılık bulacağı, gerçek iyiliğe ancak infak ederek ulaşılacağı, insanın yeryüzündeki sorumluluğu, Hz. Peygamber'e salât-ü selam, dünya hayatının geçiciliği, kıyamet günü mal ve çocukların fayda vermeyeceği, mallarından infak edenlerin ecrinin Allah katında olacağı ve onların üzülmeyeceğine dair Osmanlı kültüründeki hayır anlayışını ayetlerle birlikte edebi bir şekilde anlatan uzun bir giriş yapılmıştır.

Vakfiyedeki ifadelere göre, İsmihan Kaya Sultân ibneti'l-merhûm el-mağfûr es-Sultan ibn es-Sultan Murad Han ibn el-mağfûr es-Sultan Ahmed Han'ın kızı olan Fatma Hanım Sultân ibnet Melek Ahmed Paşa validesinin hayattayken tescil ettirdiği vakıfların işlerinin sağlıklı yürütülmesi, şartlarının ve resmi kayıtlarının tamamlanmasını talep etmiştir. İsmihan Kaya Sultan kendi malından belirli emlakları hayır maksatlı akarlar olarak sahih

bir vakıf kurma niyetiyle ayırmıştır. Ancak ömrü bu malların vakıf olarak kayıt ve tescilini tamamlamaya yetmemiştir. O, kızı Fatma Sultan'a vakfın tescilinin tamamlayarak hayata geçirmesi için vasiyette bulunmuştur. Fatma Hanım Sultan Mehmed Ağa ibn el-Hâcc Zülfikâr'ın vekâletini uygun görmüştür. O hayatta olduğu sürece kurmuş olduğu vakfın mütevellisi olmayı şart koşmuştur. Vefatından sonra ise tevliyet görevinin merhum eşi Süleyman Paşa'nın büyük oğlu Mahmud Bey tarafından yürütülmesi, onun vefatından sonra Süleyman Paşa'nın diğer oğlu Ahmed Paşa'nın görevi üstlenmesi ve bundan sonra onun soyundan ekber ve erşed olanların göreve getirilmesini istemiştir. Nesli kesildikten sonra Şeyhülislam tarafından vakfa, mütedeyyin bir şahsın mütevellî olarak atanmasını talep etmiştir. Ayrıca Fatma Hanım Sultan'ın talebi üzerine, 21 Şa'ban 1138 (24 Nisan 1726) tarihinde vakıfla ilgili ek düzenleme içeren zeyl vakfiyesi kayda alınmıştır.

### 2.1. Vakfın Hayrât ve Akarları

Vakfiye'deki bilgilere göre İsmihan Kaya Sultan'ın hayattayken tescil ettirmek için ayırdığı ancak ömrü vefa etmediği için tescil ettiremediği mevkuflar şunlardır:

1. Dâhilen ve hâricen iki katlı ve tek katlı birkaç ev, hamam, mahzen, kuyu, bahçe ve çeşmeyi içeren bir menzilin yangın sonrası yok olması üzerine; Fatma Hanım Sultan'ın kendi malından ayırarak annesinin vakfına teberrû olmak üzere yaptırdığı, arsayı çevreleyen yirmi dokuz bâb oda.

2. Toplamda altmış üç aded kârgîr odaları, dâhilinde bir bâb berber dükkânı, bir büyük ahır, on üç aded kârgîr dükkânı ve taşra kapısının iki tarafında iki aded kârgîr dükkânı, arkları ile bir masuralık tatlı su, üst ve alt katta on beş aded kârgîr tuvaleti bulunan bir han.

3. Hanın yanında bir kârgîr mekteb ve altında bir kârgîr mahzen ve adı geçen hanın yakınında dokuz bâb evliler için menzil, bir kuyu, sekiz bâb bekâr odası, mektebtteki hoca ve halîfe-i evvel olan kimselerin ikamet etmesi için iki bâb menzil.

4. İçerisinde kayağan döşemeli koridoru, orta sofası ve taraçası, yarım sofası ve yaldızlı kubbe tavanı, balkon, mermer fiskiyesi ve havuzu olan kışlık üst katta bir bâb büyük odası, adı geçen odanın yanında üst katta kethüdâ kadın odası, dehlizi ve kileri, üst katta küçük bir odası, koridoru, tuvaleti, hamamı, camekânı, iki balkonu, ocağı, yaldızlı tavanı olan ikinci katta bir bâb kaşlı odası, birinci katta bir bâb odası, büyük mahzeni, iskelesi, üzerinde bir bâb küçük odası ve iki musluğu, meyveli ve meyvesiz ağaçları içeren bahçe, dört su kuyusu, yeraltı su kanal sistemi ve su deposu, orta sofası, fiskiyesi olan iki bâb üst kat odaları ve altında baltacılar odası, alt katta iki bâb oda, yer altı su kanalı mevcut olan akarsu ve su kuyusunu içeren köşk.

5. İki tarafı ağaçlı bahçe ve yakınında bulunan arsa.

6. Bir kıt'a bağ ve bir kıt'a bostanı içeren arsanın binaları, ağaçları ve üzüm bağı.

7. Ebû Eyyüb el-Ensâri semti Sultân Mahallesi'nde bulunan arsa.

8. İçerisinde orta sofalı ve önü kafesli üst katta iki bâb büyük oda ve bu odaların iki tarafında bulunan camlı iki bâb üst kat odası ve aynı şekilde birinci katta orta sofalı iki bâb büyük oda, koridor, tuvalet, hamam, camekân, kiler, ağalar odası, ağaçlı ve bir miktar çiçek bahçesi, dışında baltacı odaları, mutfak ve kileri içeren yalı.

9. Orta sofalı ve yan sofalı iki balkonlu karşısında iki büyük üst kat kebîr odası ve birinci kat kaşlı balkonlu bir bâb büyük oda ve yine orta sofalı ve koridoru üst kat bir bâb büyük odayı ve hamam ve camekanı ve yine orta sofalı ve koridorlu biri ocaklı karşıdan karşıya önü kafesli ve tuvaletli iki bâb üst kat odaları ve yine bir bâb büyük odayı ve tuvalet ve kiler ve çamaşırıcı odası ve ona bitişik üst katta bir bâb odayı ve birinci katta iki tuvalet ve Karaağalar için biri birinci ikisi üst katta üç bâb oda ve büyük ahır ve üzerinde yedi bâb baltacılar odaları ve birinci katta mutfak ve kiler ve havlu ve meyveli-meyvesiz ağaçları olan bahçe ve içinde Sivri Köşk demekle ma'rûf köşkü ve limanı üzerinde bir bâb odayı ve su kuyusunu içeren mülk saray.

10. Önceden Kara Kethüdâ Yalısı diye bilinen yalı ile sınırlı meyveli ve meyvesiz ağaçları içeren bostan.

11. Sultân Tepesi mevkiinde bulunan bostan.

12. Çerkes Osman Paşa Bağı.

13. Şüca Bağı.

14. Birbirini çevreleyen üst ve alt katlarda altı bâb oda, bir ahır, bir anbar ve servi ağaçlarını kapsayan çiftlik ve arazi.

15. İki kıt'a üzüm bağı.

16. İçerisinde akarsuyu bulunan arsa.

17. Tahminen beş dönüm bir kıt'a arsa.

18. Tahminen bir dönüm bir kıt'a bağ.

19. Tahminen beş dönüm bir kıt'a üzüm bağı.

20. İçerisinde iki merdivenli bağçeye nâzır mermer sofalı, havuzlu, fiskiyeli, balkonlu ve kubur camlı iki bâb büyük üst kat oda ve billûr camlı ve yarım sofalı, balkonlu bir bâb üst kat kâşili oda ve üç kurnalı kâşili hamam, camekân, kiler, koridor ve yanında yarım sofa ve billûr cam içeren bir bâb üst kat oda ve koridor ve içinde büyük dolabı, altında tuvalet ve musluğu, su deposu, pınar ve dehliz içinde birinci katta iki bâb büyük oda ve mutfağı ve iki tarafında çiçek bahçesi, balkonlu, yarım sofası, tuvaleti olan kethüdâ kadın odası ve büyük mutfak, havuz ve yarım sofası olan ilk katta bulunan bir bâb kızlar ağası odası ve yakınında küçük hamâm, iki tuvalet, çamaşırıcı evi, asmalık ve meyveli ve meyvesiz bir bahçeyi içeren orta kapı ve yakınında üst katta bulunan baltacılar odası ve orta sofa, balkon ve etrâfi kâşili ve mermer musluk içeren üst katta bir bâb büyük oda ve yakınında bir kahve odası ve altında samanlığı ve bir bâb birinci katta oda ve iki kurnalı hamâmı ve külhamı dibâceli, sofalı bir bâb oda ve mutfak, kiler, asmalık, meyveli ve meyvesiz ağaçlı bahçe, su kuyusu ve dolabı kapısını ve büyük ahırını ve yer altı su kanalını içeren akarsuyu içeren arsa ve binâyı mülk saray.

Vakfiyedeki bilgilere göre vakfedilen gayr-ı menkullerin çoğunluğunun Üsküdar'da bir kısmının ise Topkapı mevkiinde olduğu anlaşılmaktadır. Merhume İsmihan Kaya Sultan adına kızı Fatma Hanım Sultan yukarıda listelediğimiz gelir kaynaklarını sahih vakıf statüsünde kurulan vakfa tahsis etmiştir.

## 2.2. Vakfın Gelir-Giderleri

Vakfın masraflarının karşılanması için tahsis edilen akarlardan evli kimseler için olan dokuz adet odanın günlük bir akçe, saray, çiftlik, bostan ve tarlaların günlük onar akçe karşılığı kiraya verilmesi şart koşulmuştur. Ancak çiftliklerin adedi belirtilmemiştir. Ayrıca han, dükkânlar, bekâr odaları ve diğer akarların kira miktarı belirtilmemiş, müteveli eliyle değerlerince kira gelirlerinin tespit edilip kiraya verilmesi istenmiştir. Bu durumda vakfiyeden vakfın yıllık gelirinin tespiti mümkün görünmemektedir. Vakfın gelirleri muhasebe kayıtlarından tespit edilebilir ama o farklı bir çalışmanın konusu olduğu için burada yer verilmeyecektir.

Vakfın hizmet şartları içerisinde gider kalem ve miktarları belirtilmiştir. Buna göre gider kalemlerinden ilki hayrât listesinde ifade edilen mektebin masraflarıdır. Mektepte Kur'ân-ı Kerîm öğretmekle görevli muallimin ücreti günlük yirmi beş akçe olarak belirlenmiştir. Ayrıca bir kişinin halife-i evvel olarak görevlendirilmesi ve günlük on beş akçe verilmesi istenmiştir. Yine ikinci halife olarak görev yapacak kimse için ise beş akçe günlük ücret tayin edilmiştir.

Osmanlı sıbyan mekteplerinde Kur'ân-ı Kerîm öğretiminin yanında talebelerin hat öğrenmesi için "muallim-i hat" olarak ayrıca hoca görevlendirilebiliyordu (Derman, 1997). Fatma Hanım Sultan'ın vakfiyesindeki mektepte de günlük beş akçe ücretle muallim-i hat görevlendirildiği görülmektedir. Ayrıca talebelere sarf, nahv ve başka gerekli dersleri vermesi ve takiplerini yapması için "muallim-i küttâb" görevlendirilmiş ve günlük altı akçe ücret tayin edilmiştir.

Vakfiyede mektep çalışanları ve talebeler için istihkak ayrıldığı da görülmektedir. Buna göre Kur'ân-ı Kerîm hocasına, iki halîfesine ve kırk adet fakir talebenin her birine her sene Ramazan Bayramı'nda birer kavuk, kapama tabir edilen elbise, kuşak, şalvar, mest ve pabuç satın alınarak giydirilecektir. Ayrıca talebelere bin sekiz yüz akçesi kiraz vaktinde ve bin sekiz yüz akçesi üzüm vaktinde olmak üzere yılda iki kere toplam üç bin altı yüz akçe harçlık verilecektir. Yukarıdaki ifadelerden Osmanlı dönemi mekteplerinde fakir çocuklarının okutulması geleneğinin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır (Dikmen & Toruk, 2017). Mektebin ısınma ihtiyacını karşılamak için ise yıllık bin vukiyye kömür satın alınması şart koşulmuştur. Temizlik işi için ferrâş ve bevâb görevini üstlenecek kişi için günlük iki akçe ücret belirlenmiştir. Mangal tamir tahtası, süpürge ve farâş satın alınması için vakıf mütevellisi tarafından yılda bir kere üç buçuk kuruş verilecektir.

Vakfiyede eğitimle ilgili bir hizmet şartı daha bulunmaktadır. Buna göre Ayasofya-i Kebîr camisinde ilim ehli bir kimsenin ders-i âmlık yapması istenmiştir. Bu kişiye haftada iki gün ders vermesi karşılığı günlük yirmi akçe verilecektir.

Vakfiyede hatim ve dua için de hizmet şartları koşulduğu görülmektedir. Vakfiyedeki ifadelerle göre, on beşi mektep talebelerinden on beşi ise layık başka kimselerden toplamda otuz kişinin, on beş cüzünün mektepte okunması şartıyla, sabah namazından ve ikindi namazından sonra birer cüz okuyarak tamamladıkları hatm-i şerifi Hz. Muhammed (a.s.)'ın ruhuna bağışlamaları istenmiştir. Bu hizmet için kişi başı günlük iki akçe verilecektir. Ayrıca bir kişinin sandukî ve noktacı olarak günlük beş akçe karşılığı vazifelendirilmesi şart koşulmuştur. Fatma Hanım Sultan'ın babası merhum Melek Ahmed Paşa'nın rûhu için üç, eşi merhûm Süleyman Paşa'nın rûhu için iki olmak üzere toplam beş kişinin birer cüz-i şerif tilâvet etmeleri ve mukâbelesinde günlük ikişer akçe almaları istenmiştir. Aynı zamanda bu hizmet için sanduki ve noktacı olarak görevlendirilecek bir kişiye günlük beş akçe ücret ödenmesi şart koşulmuştur. Fatma Hanım Sultan'ın annesi için defnedildiği Sultan Mustafa Han'ın türbesinde otuz kişinin sabah namazından sonra, otuz kişinin de ikindi namazından sonra birer cüz-i şerif tilâvet ederek hergün ikişer hatm-i şerif kırâat edilmesi ve mukâbelesinde görevlilere günlük ikişer akçe verilmesi istenmiştir. Sandukî ve noktacı olacak kişinin ücreti miktarı beş akçe olacaktır. Cüzlerin gerektiğinde tamir edilmesi için görevlendirilecek mücellide günlük dört akçe verilecektir. Vakfedilen mektebin altında bulunan mahzenin aylık kira gelirinin Fatma Hanım Sultan'ın annesinin defnedildiği türbenin bakım ve korumasını üstlenecek türbedara verilmesi istenmiştir. Vakfiyede Mevlid-i Şerif ve Aşure için de hizmet şartı koşulmuştur. Buna göre vakfedilen mektepte Mevlid-i Şerif için altı bin akçe ayrılması istenmiştir. Ayrıca mektepte aşure günü aşure pişirilip ikram edilmesi için de altı bin akçe ayrılacaktır. Haremeyn fakirlerinden de on salih kimseye her sene dörder tuğrâlı altın surre tayin olunarak sakabaşı eliyle teslim edilecektir.

Vakfiyedeki bilgilere göre vakıf mallarının yönetimini üstlenecek mütevellî için günlük yüz akçe, işlerin takibi için on akçe, vakfın işlerinin kaydının tutulması için yedi akçe ve vakfın gelirlerinin toplanması için sekiz akçe ücret belirlenmiştir. Mevkûf olan hanın odabaşısına günlük on akçe verilecektir. Hanın aydınlatması için üç akçe, çöpünün atılması için iki akçe ve dört akçe de su ihtiyacı için harcanması şart koşulmuştur.

21 Şa'ban 1138 (24 Nisan 1726) tarihinde düzenlenen zeyl vakfiyede Fatma Hanım Sultan'ın hizmet şartlarına eklemeler yaptığı görülmektedir. Buna göre, Fatma Hanım Sultan'ın annesinin medfun olduğu Sultan Mustafa türbesinde ve mektepte hatm-i şerif esnasında kullanılmak üzere ikişer akçelik buhur alınması ve bu görevi yerine getirecek kişilere iki akçe ücret verilmesi istenmiştir. Ayrıca türbede okunan hatm-i şerifi yönetmesi için bir ser-mahfil tayin edilmesi ve ücretinin beş akçe olması şartı koşulmuştur.

## Sonuç

Fatma Hanım Sultan Vakfiyesi 1128 (1726) yılında tescil edilmiştir. Vakfiyelerdeki bilgilerden anlaşılacağı üzere, kendisi validesi İsmihan Kaya Sultan'ın kurmak istediği fakat ömrünün vefa etmemesi üzerine yarım kalan vakfın resmi sürecini tamamlamıştır. Kaya Sultan kızı Fatma Sultan'ın doğumundan birkaç gün sonra 1069 (1659) vefat ettiği



bilinmektedir. Bu durumda vakfın tescili Kaya Sultan'ın vefatından elli dokuz yıl sonraya tekabül etmektedir. Gecikmenin sebebi maalesef vakfiyede ifade edilmemiştir.

Fatma Hanım Sultan'ın kırk fakir öğrenciye eğitim verilen bir mektep vakfetmiştir. Mekteple ilgili görevli ve ısınma gibi zorunlu masrafların dışında, muallim ve öğrencilerin giyim ihtiyaçlarının karşılanması, yılda iki kere olmak üzere öğrencilere harçlık verilmesi, aşure günü tatlı ikramı ve vakfiyedeki hatim ve dua şartlarının bir kısmının mektep öğrencileri tarafından yerine getirilerek ücretlerinden faydalanmaları gibi şartlar dikkat çekmektedir. Bu bilgiler devlet-millet yakınlaşmasının yanı sıra, saray kadınlarının kendi imkânlarını durumu iyi olmayan halkın eğitim ve diğer ihtiyaçlarını lehine kullandıklarını gösteren güzel bir örnektir. Mektebin masraflarının karşılanması için mektebin hemen yanında ve başka yerlerde zengin akarlar tahsis edildiği de ifade edilmelidir.

Vakfedilen mektepte sadece Kur'an-ı Kerim öğretilmediği, bunun yanında hat dersi ve sarf, nahv gibi derslerin de verildiği anlaşılmaktadır. Taşrada birçok mektepte Kur'an-ı Kerim öğretilmekle iktifa edildiği düşünüldüğünde söz konusu mektepte ileri düzey bir eğitim verildiği söylenebilir.

Vakfiye'de ki hizmet şartlarına bakıldığında, yılın her günü yerine getirilmek üzere dört ayrı hatim vakfı kurulduğu görülmektedir. Hizmetlerin yerine getirilmesi için çok sayıda cüzhân ve hatimin aksamaması için sandukî ve noktacının görev alması şart koşulmuştur. Bu durum çok sayıda insana gelir sağlaması açısından önemlidir. Edinilen bilgiler ışığında, hanedan üyesi kadınların toplumda eğitimden ekonomiye birçok alanda aktif oldukları ve devlet-toplum buluşmasında ciddi bir rol üstlendikleri bir kez daha teyit edilmiş olmaktadır.

### Kaynakça

- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 573/75; 573/80.
- Akarçeşme, İ. (2014). *Mihrişah Valide Sultan vakfı (kurumları, hayır hizmetleri ve akarları)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.
- Alpgüvenç, C. (2010). *Hayırdan yarışan hanım sultanlar*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Başol, S. & Çam, M. (Ekim, 2009). *Osmanlı Devleti'nde kadınlara yönelik kurulan vakıflar*. 21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar-Değişim ve Güçlenme Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi'nde sunuldu, İzmir.
- Derman, M. (1997). *TDV İslâm ansiklopedisi*. (16. cild. 493-499) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dikmen, Ç. B., Toruk, F. (2017). Sıbyan mekteplerinin mimarisi: Abdullah Paşa sıbyan mektebi örneği. *Vakıflar Dergisi*, 48, 35-73.
- Duran, T. (Ed.) (1990). *Tarihimizde vakıf kuran kadınlar hanım sultan vakfiyeleri*. İstanbul: Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.

- Evliya Çelebi, (1900). *Seyahatname*. (Nşr: Ahmet Cevdet). İstanbul: İkdam Matbaası.
- Eyice, S. (1993). *TDV İslam ansiklopedisi*. (8. C, 277-287). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hançer, T. (2017). *Mihrişah Valide Sultan Vakfı'nın sosyal ve ekonomik yönleriyle incelenmesi (1797-1837)*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haskan, M. (2001). *Yüzyıllar boyunca Üsküdar*. İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 3, 2.
- İlhanlı, E. (2018). *Sineperver Ayşe Valide Sultan Nakşidil Valide Sultan ve Perestü Valide Sultan vakıfları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kunter, H. B. (1938). Türk vakıfları ve vakfiyeleri üzerine mücmel bir etüd. *Vakıflar Dergisi*, 1, 103-129.
- Küpeli, Ö. (2016). IV. Murad'ın torunu Fatma Hanım Sultan'ın muhallefatı. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 163-175.
- Maçal, M. (2011). *Osmanlı klasik döneminde üç valide sultan vakfiyesi mukayesesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okudan, M. (2011). Osmanlı'nın son yüzyılında vakıf kuran kadınlar. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 267-277.
- Özgüdenli, O. G. (2012). *TDV İslâm ansiklopedisi*. (42.C. 465-467). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, N. (1995). *Türk yenileşme tarihi çerçevesinde vakıf müessesesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1972). *Osmanlı deyimleri ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pantık, R. (2014). *Atik Valide Sultan külliyesi (1686-1727)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pazan, İ. (2011). *Padişah anneleri eserleriyle valide sultanlar*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Türker, R. (2019). *Vakıf kuran kadınlar*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Sabırlı T. (2012). *Vakfiyesi ve muhasebe kayıtları ışığında Nurbanu Atik Valide Sultan vakfı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıcaoğlu, S. (2004). *TDV İslam ansiklopedisi*. (29. C, 42-44). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ulusoy, M. Ç. (2011). *Padişahların kadınları ve kızları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yediyıldız, B. (2012). *TDV İslâm ansiklopedisi*. (42. C, 479-486). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.







